

Landschapsbeheer
Groningen

THUIS

in het landschap

Kleine groene
eilanden in de
Groningse weidsheid:
Gekust Land

Bloeiende
Natuurwerkdag vol
toekomstperspectief

KERKEN IN HET GROEN:
Rust, historie en leven tussen de zerken

Inhoud

06

10

14

16

19

20

COLOFON
Jaargang 7 | november 2025

Uitgave
Landschapsbeheer Groningen
Roderwolderdijk 60
9744 TH Groningen
T (050) 534 51 99
info@landschapsbeheergroningen.nl

Redactie
Anne Hindriks-Chardon, Irene Lantman,
Nynke van der Laan en Sanne van der Velde.

Vormgeving
Create iD - Sandra Jonge Poerink

Fotografie
Niels Knelis, Stella Dekker Fotografie,
Irene Lantman, Martijn Heemstra,
Mariska de Groot, Ronny Benjamins,
Landschapbeheer Groningen.

Ontvang je het magazine voortaan liever
digitaal? Mail dan je gegevens naar
info@landschapsbeheergroningen.nl.

- 04. In het kort
- 06. Bloeiende Natuurwerkdag vol toekomstperspectief
- 09. Botanische tekening
- 10. Kleine groene eilanden in de Groningse weidsheid: Gekust Land
- 14. Doe mee met de prijsvraag voor het mooiste ommetje van Groningen!
- 16. KERKEN IN HET GROEN: Rust, historie en leven tussen de zerken
- 19. Groen talent: Henk Kamminga
- 20. Jouw waterwereld: Kardingepas Noorddijk

“We hebben zo’n
mooi landschap,
dat het bewaren
waard is.
Laat het niet
vanzelfsprekend
worden dat het
er is!”

Zorg voor ons Groningse landschap

Binnenkort presenteert de provincie Groningen haar omgevingsvisie. Het woord ‘landschap’ komt er indrukwekkend veel in voor, meer dan 250 keer. De waarde van ons landschap wordt benadrukt en terecht als waardevol bestempeld bij het maken van nieuwe plannen en ruimtelijke keuzes. Belangrijk, aangezien er de komende jaren veel middelen beschikbaar komen in Groningen om mooie plannen daadwerkelijk te kunnen realiseren.

Tegelijkertijd valt op dat goed beheer en onderhoud van het bestaande landschap nauwelijks worden genoemd. Misschien hoort dat ook niet thuis in een document als de omgevingsvisie, maar als ze hier niet genoemd worden, waar is dan wel plek voor ze? Budgetten voor beheer en onderhoud zijn vaak niet toereikend terwijl nieuwe plannen over voldoende middelen lijken te beschikken. En we hebben zo’n mooi landschap, dat het bewaren waard is. Laat het niet vanzelfsprekend worden dat het er is!

Zo lees je in deze THUIS bijvoorbeeld over de iep: een prachtige streekeigen boom, bedreigd door iepziekte. Het aantal zieke iepen is het afgelopen jaar sterk toegenomen ten opzichte van eerdere jaren. Adequaat provinciebreed afgestemd beheer kan hierop het antwoord zijn.

Daarnaast werken we in onze vele projecten aan het herstel van het Groningse cultuurlandschap. Neem het project ‘Gekust Land’, gericht op herstel van karakteristieke beplanting waardoor de pareltjes weer ‘wakker worden gekust’. Landschapsarchitect Henk van Blerck heeft hier een proefschrift aan gewijd en zet ons terecht aan het werk. Hij hoopt dat na deze eerste reeks wakker gekuste plekken er nog veel volgen. En ja, dan deze keer graag geborgd met duurzaam beheer en onderhoud zodat de komende generaties hiervan kunnen genieten!

Aan de inwoners en vrijwilligers, zal het niet liggen. We signaleren meer en meer betrokkenheid en belangstelling om een klein deeltje van deze zorg voor het landschap op zich te nemen. Dat alleen al geeft ons hoop voor de toekomst van ons Groningse landschap.

Peter Hellinga

IN HET KORT

Dorps tuin Grijpskerk geopend

Wij hebben de op 26 september geopende Dorps tuin bij MFC De Nieuwe Wierde in Grijpskerk mogen ontwerpen én uitvoeren. In samenwerking met bewoners en lokale partners is een groene ontmoetingsplek ontstaan, met ruimte voor ontspanning, beweging, spel en cultuur. Van een moes- en kruidentuin tot een amfitheater en beweegtoestellen: de tuin nodigt uit om samen te genieten en actief bezig te zijn. Een plek van en voor het dorp.

GRONINGS GROEN VOLGEND JAAR BIJ ONS

Half september kwamen maar liefst 200 groene vrijwilligers samen tijdens waarderingsevenement Gronings Groen bij Op Maarhuizen. Dit jaar had Staatsbosbeheer de eer om het evenement te organiseren. Aan het einde van een inspirerende en gezellige middag gaf Beppie van der Sluis het organisatiestokje door aan onze directeur-bestuurder Peter Hellinga: volgend jaar zijn wij aan de beurt!

GROENE GIFT

Vind jij het behouden, beheren en ontwikkelen van het Groningse landschap net zo belangrijk als wij? Je hebt nu de mogelijkheid om ons te steunen met een eenmalige donatie. Wij zijn als erkend goed doel aangesloten bij het CBF en hebben de ANBI-status. Hierdoor is je gift ook aftrekbaar. Je vindt de donatieknop, en alle andere ondersteuningsmogelijkheden, op www.landschapsbeheergroningen.nl

Breng het landschap tot leven

Laat een houtwal aanleggen op eigen terrein

Woon je in de omgeving van Haren, Onnen, Glimmen of Noordlaren? Dan woon je in het Gorecht en kun je bijdragen aan het herstel van het karakteristieke landschap. Laat op je eigen terrein een houtwal aanleggen of een haag herstellen. Professioneel ontworpen en aangelegd door Landschapsbeheer Groningen. Een groot deel van de kosten worden vergoed. Stuur je adres en telefoonnummer naar projectleider Janneke van Goethem via j.van.goethem@landschapsbeheergroningen.nl.

HENK JAN BOLDING nieuwe voorzitter Raad van Toezicht

Begin september maakte Henk Jan Bolding, als nieuwe voorzitter van de Raad van Toezicht, kennis met onze organisatie. Tot voor kort was hij burgemeester van de gemeente Het Hogeland, daarvoor was hij algemeen directeur van de provincie Groningen. Peter Hellinga: "Wij zijn blij met Henk Jan, hij is enthousiast en duidelijk gemotiveerd om vanuit zijn rol als voorzitter van de Raad van Toezicht bij te dragen aan de verdere ontwikkeling van onze stichting."

NALATENSCHAP

Het is ook mogelijk om Stichting Landschapsbeheer Groningen op te nemen in een testament of legaat. Zo help je, ook als je er zelf niet meer bent, mee aan het behoud en de ontwikkeling van het streekeigen, Groningse landschap. Je vindt de informatie op onze website.

Bloeiende Natuurwerkdagen vol toekomstperspectief

De 25e editie van de Nationale Natuurwerkdagen kregen dit jaar in Groningen een speciale plek in de dorpen rondom Ten Boer. In samenwerking met Bloeiend Perspectief gingen hier op 31 oktober en 1 november 30 duizend bollen de grond in. In totaal poten we in dit najaar 100 duizend bollen in dit gebied. Een mooie combinatie van groene projecten.

Start op prachtige locatie bij molen Fram in Woltersum

Op de eerste dag van de Nationale Natuurwerkdagen kwamen kinderen van OBS de Huifkar in Woltersum bijeen om bollen te poten bij de molen in hun dorp. Dorpswethouder van de gemeente Groningen, Inge Jongman en gedeputeerde van de provincie Groningen, Pascal Roemers gaven hier samen met Peter Hellinga het startsein voor deze editie van de Nationale Natuurwerkdagen. Dorpswethouder Inge Jongman: "Met Bloeiend Perspectief werken we samen aan meer groen en biodiversiteit in de dorpen. Dat draagt bij aan een aantrekkelijke, leefbare woonomgeving. Juist in versterkingsdorpen zoals Woltersum zijn dit soort initiatieven van grote waarde. De Na-

tuurwerkdagen zijn een mooi moment om samen de handen uit de mouwen te steken." In de week voorafgaand aan de Nationale Natuurwerkdagen heeft Natuur en Duurzaamheidseducatie van de gemeente Groningen een les verzorgd over het belang van bollen. De kinderen wisten daardoor tijdens het poten precies hoever ze de bollen in de grond moesten stoppen, welke kant boven moest en wanneer ze terug kunnen komen om het resultaat van hun plantactie te bekijken.

Meer bloeiende plekken

In Ten Boer gingen de kinderen van OBS de Huifkar in Ten Boer aan de slag in de speeltuin in de Wolden. In Ten Post maakten de schoolkinderen van CBS De Wieken in de ochtend een start met

OVER BLOEIEND PERSPECTIEF

Samen maken we onze leefomgeving in Ten Boer en de dorpen groener en gezonder. Dit doen we door inheemse planten, struiken en bomen te planten, nestmogelijkheden te bieden, natuurvriendelijke oevers en voedselbossen aan te leggen en nog veel meer. Met natuurlijk alle ruimte voor ontmoeting en beweging. Dit doen we in het dorpsgroen, op (boeren)erven en in zoveel mogelijk tuinen. Lees meer op www.bloeiend-perspectief.nl

het poten van 5 duizend verschillende bollen zoals sneeuwkllokjes, boerenkrokussen, hyacinten en lenteklokjes. In de middag namen dorpsbewoners deze klus over. In Lellens staken dorpsbewoners op zaterdag hun handen uit de mouwen om de natuur een handje te helpen. Hier pootten ze 10 duizend verschillende bollen langs de bomenlaan van het kerkterrein.

Uitstekende opkomst in heel Groningen

Op zaterdag kwam de regen de klusers vergezellen, maar dat weerhield ze er niet van om te werken. Dit jaar waren op maar liefst 50 locaties in de provincie bijna 900 inwoners, waarvan 300 kinderen aan de slag met klussen die bijdragen aan behoud en herstel

Wist je dat de Nationale Natuurwerkdagen elk jaar in het eerste weekend van november plaatsvinden?

van de natuur. Daarmee vestigde onze provincie opnieuw een recordaantal deelnemende locaties! Peter Hellinga: "We hebben nog nooit zoveel deelnemende locaties gehad als dit jaar. En vergeleken met de 570 locaties in het hele land doen we het hier in Groningen bijzonder goed! Ook het aantal deelnemers is ontzettend hoog: 300 meer dan vorig jaar." De Natuurwerkdagen zijn een landelijk evenement, in Groningen organiseert Landschapsbeheer Groningen deze buitenwerkdag. Op de volgende pagina vind je meer leuke foto's vanuit de provincie.

BOTANISCH SCHETSBOEK

Bessen en bottels

Het is weer herfst: tijd voor vruchten, noten, bottels en bessen!

De kleine gele bloemen van de klimop (*Hedera helix*) trekken veel insecten aan.

De hondsroos (*Rosa canina*) heeft rode en slanke bottels.

Rozenbottels zijn lekkere kleine vruchten van rozen. Je kunt er jam van maken. Vogels zijn er dol op: voor hen zijn zowel het vruchtvlees als de pitjes een belangrijke voedselbron tijdens de herfst en winter.

Ook de zwart-paarse bessen van de klimop zijn een feestmaal voor merels, lijsters en andere wintergasten.

Daarnaast vormen de groenblijvende bladeren van de klimop en de stekels van de rozenstruiken een goede bescherming voor vogels en kleine zoogdieren in de winter. Wilde rozensoorten en klimop zijn niet alleen mooi in tuinen en het kleurige herfstlandschap, ze zijn ook goed voor de biodiversiteit!

Kleine groene eilanden in de Groningse weidsheid: GEKUST LAND

“De bomen die ik had onderzocht waren inmiddels 60 jaar oud! Bomen die bedacht zijn om de variatie in de Nederlandse cultuurlandschappen levend te houden.”

Dit najaar starten we met het project Gekust Land. Het project is geïnitieerd door landschapsarchitect en historicus Henk van Blerck. Hij deed promotieonderzoek naar landschapsplannen uit de ruilverkavelingsperiode, onder andere in Groningen. Door die plannen kregen wierden, erven en andere bijzondere plekken nieuwe beplanting die als groene eilanden in het open landschap opvallen. Zo bouwden de ontwerpers met liefde voort op het historische karakter van het Gronings landschap, Gekust Land.

Onderzoek naar bomen met een idee

Halverwege de jaren '80 deed Henk twee jaar lang onderzoek naar landschapsplannen van de ruilverkavelingen in Drenthe. Deze plannen zijn na de oorlog ontworpen door landschapsarchitecten als Harry de Vroome. Henk: “In de 30 jaar na mijn onderzoek, toen ik mijn eigen bureau had, zag ik dat bomen die toen 20 of 30 jaar oud waren, 60 jaar oud werden. Niemand wist meer dat die bomen bedacht zijn om de variatie in de Nederlandse cultuurlandschappen, ondanks alle veranderingen, levend te houden. Harry was hiervan een van de belangrijkste ontwerpers, misschien wel de belangrijkste. Overal in Drenthe, Overijssel, Friesland en Groningen is zijn hand te herkennen.” Henks interesse voor dit onderwerp is altijd gebleven. Ook toen hij les gaf kregen deze verhalen altijd een belangrijke plek. Uiteindelijk is hij hier in 2022 op gepromoveerd.

*Er was eens land dat water was
en water land.
Alles
wat er was
was land en water daar.*

Hier.

*Wolk en lucht vervlogen
in elkaar,
aquarel.*

*Ook de hemel kon niet kiezen.
De horizon was altijd overal
- nergens te zien, soms.*

En toen ... wat doet dat mensje daar?

*Pak je verrekijker!
Een boom geplant,
borg
in de wind,
weidsheid.*

Nu.

Gekust land.

Ruilverkaveling

Tussen 1946 en 1980 bracht Staatsbosbeheer in 70% van Nederland beplanting aan als onderdeel van landschapsplannen bij ruilverkavelingen. Henk: “Deze beplanting bepaalt nu het landschapsbeeld en vormt een netwerk dat het hele cultuurlandschap dooradert. Het weidse wierdenlandschap van Groningen vormt in deze plannen een contrast met het veel meer besloten esdorpenlandschap van Drenthe. Tijdens de ruilverkaveling is in dorpen en het buitengebied veel beplanting aangebracht die de variatie versterkte. In de provincie Groningen richtten de plannen zich op het wierden- en kustlandschap.”

Anders is niet per se slechter

In die tijd is het landschap ingrijpend veranderd. Henk: “Veel mensen denken dat het landschap is afgebroken door de ruilverkaveling. Dat is voor een heel groot deel zo, het oude landschap is verdwenen. Alleen is er ook wel echt iets nieuws gemaakt én er zat een idee achter. Daar kunnen we op voortbouwen. Nergens anders ter wereld is het agrarisch cultuurlandschap zo artistiek en creatief vormgegeven als hier. De oude landschapstypen kun je nog steeds herkennen. En er zijn lijnen in het landschap ontstaan met grote ecologische waarde. Veel mensen beseffen dat niet, maar als je ze het verhaal vertelt, voelen zij zich nog meer verbonden met het landschap.”

Het project Gekust Land

Als vervolg op het promotieonderzoek van Henk van Blerck willen we dit groene erfgoed weer zichtbaar maken en onder de aandacht brengen. De originele landschapsplannen zijn verrafeld; vaak is de beplanting deels verdwenen, aangetast door ouderdom, ziekten, of verwaarlozing. Soms is er juist bijgeplant zonder oog voor het landschap. In het project brengen we op 5 locaties de originele landschapsplannen op eigentijdse wijze terug, met betrokkenheid van omwonenden. Het herstellen van de beplanting kan een belangrijke rol vervullen in het bijdragen aan hedendaagse ruimtelijke opgaven als klimaatadaptatie en het stimuleren van biodiversiteit. En het versterken van de groen-blauwe dooradering: een netwerk van natuurlijke elementen zoals houtwallen, heggen, sloten en beken met natuurlijke oevers en poelen. Op sommige plekken gaat het juist om het weghalen en verplaatsen van plantgoed om terug te gaan naar de gedachte achter het landschap. Door deze opgaven te koppelen aan Henks proefschrift ‘Landschapsplan Nederland’ kan de schoonheid en het unieke karakter van het Nederlandse landschap ook in onze tijd worden versterkt. Bepaalde Gekust Land-locaties waren vóór de ruilverkavelingen al cultuurhistorisch waardevol, maar door de toevoeging van landschapsplannen maken ze nu ook deel uit van het ‘jonge landschappelijk erfgoed’ dat in deze tijd met de huidige aanwonenden nieuw leven in geblazen kan worden. Henk: “Die plekken kunnen opnieuw gekust worden.”

Dit project komt tot stand dankzij financiering van Nationaal Programma Groningen en Provincie Groningen.

Doe mee met de prijsvraag voor het mooiste ommetje van Groningen!

Verhalen uit het dorp, de schoonheid van het Groningse landschap en een gezonde wandeling komen samen in een dorpsommetje. Groningen telt er inmiddels 46 en daar komt na deze wedstrijd nog een bij. Maar hoe komt een ommetje tot stand? En waar voldoet een ideaal ommetje eigenlijk aan?

“Een ommetje is voor mensen met een normale conditie goed te doen.”

Door het dorp, voor het dorp

Een ommetje is een korte, bewegwijzerde rondwandeling door je dorp, wijk of het buitengebied. Je herkent een ommetje aan de bordjes met daarop voetjes. De route is ontwikkeld door bewoners zelf. Het is een wandeling van zo'n 30 tot 90 minuten die het verhaal over de omgeving vertelt: het landschap, de natuur, bijzondere dorpsbewoners, cultuurhistorie of kunst.

Anders dan de bekende routes

Riek Guikema is ommetjespecialist en maakt al 15 jaar, samen met dorpsbewoners, de mooiste wandelingen. Vanaf het moment dat ze een idee hebben en advies willen begeleidt ze de werkgroep in het hele traject. Riek:

“een ommetje is voor mensen met een normale conditie goed te doen.” Onderweg loop je een gevarieerde route. Deze loopt vaak langs de mooiste stukjes van een dorp en van daaruit richting het water, landerijen of een landgoed. Op informatiepanelen lees je over het dorp en de omgeving waar je bent. Sommige delen zijn boerenlandpad: onverhard privébezit. “Je komt echt even ergens anders dan op de bekende paden. Dat maakt het speciaal en bijzonder”, aldus Riek.

Met het dorp aan de tekentafel

We nodigen inwoners van dorpen uit om écht voor hun ommetje te gaan zitten. “Hoe ziet je ommetje eruit? Is dit echt je mooiste route? Heb je al

“Je komt echt even ergens anders dan op de bekende routes. Dat maakt het speciaal en bijzonder.”

gekeken met de blik van iemand die onbekend is in jouw dorp? Wie zijn de eigenaren van de grond waar je overheen loopt?” Allemaal vragen die de werkgroep van Riek krijgt wanneer ze met haar aan de slag gaan. Van dorpen wordt verwacht dat ze zelf veel actie ondernemen. Zo moeten ze bijvoorbeeld zelf toestemming van grondeigenaren regelen om over hun terrein te mogen lopen. Ook zijn ze zelf verantwoordelijk voor het aanleveren van goede teksten en foto's voor het informatiepaneel. Vaak komt er informatie naar boven die een groot deel van de inwoners zelf ook nog niet wist. Deze ontwikkelfase maakt het ommetje écht van het dorp. Riek: ‘Als de route naar tevredenheid is digitaliseren we hem en gaan we met zijn allen aan de wan-

RIEKS FAVORIETE OMMETJE

Riek tippt het ommetje van Garnwerd. Riek: “Deze verraste me het meest. Ik heb daar zelf gewoond. En daar kwam tijdens het ontwikkelen informatie voorbij die ik nog niet wist. Zoals dat er een haventje midden in het dorp heeft gelegen. Als je je eerste ommetje wilt lopen is dit mijn aanrader”. ‘t Zandt vond Riek heel verrassend door de afwisseling in de stukjes. “Het had heel veel variatie in het landschap. Een stukje bos, een stukje dorp, een oude boerderij en een oude borg. Elk ommetje heeft vaak iets unieks, maar deze zijn me echt bijgebleven..”

del om te proeflopen. Ik kijk dan met een heel kritische blik. Waar de bewegwijzering moet komen, of alles toegankelijk is, of er klaphekjes of overstapjes geregeld moeten worden. Van het idee tot uitvoering zijn we zo anderhalf jaar verder.”

Een duurzaam Dorpsommetje

Om lang te kunnen genieten van het nieuwe ommetje, vragen wij de werkgroep om het ommetje minimaal eens per jaar te controleren. Klopt de bewegwijzering nog? Kunnen we nog steeds over het boerenlandpad lopen? Of loopt er inmiddels een stier waardoor de wandelaar er niet meer langs durft? Ook worden alle boerenlandpaden jaarlijks gecontroleerd door vrijwilligers van Routebureau Groningen om de kwaliteit te kunnen blijven garanderen.

Ontwerp een ommetje en laat

zien wat jullie dorp uniek maakt

We nodigen alle dorpsbewoners uit om samen een eigen ommetje te bedenken en in te sturen voor de verkiezing van het mooiste ommetje van de provincie Groningen. Een deskundige jury beoordeelt alle inzendingen en Landschapsbeheer Groningen legt het winnende ommetje kosteloos aan.

Meedoen?

Neem met je dorpsgenoten plaats aan een tekentafel, verzamel de leukste feiten over je dorp, trek de wandelschoenen aan en oefen jullie wandeling en ontwikkel jullie mooiste ommetje. Daarna stuur je hem in en wie weet wordt hij kosteloos aangelegd.

Een ommetje lopen?

Kijk op www.routesingroningen.nl/wandelroutes/

Dit jaar veel meer iepziekte gevonden

het opsporen en saneren van Groningse iepen

De iep is een soort die hoort bij het Groningse landschap. Toch worden iepen al meer dan een eeuw gesaneerd. De reden: een kever die iepziekte veroorzaakt. Landschapsbeheer Groningen heeft in opdracht van Stichting Groninger Bomenwacht ook dit jaar iepziekte opgespoord en de zieke bomen gesaneerd om verdere verspreiding van iepziekte te voorkomen. Dit jaar zijn er veel meer iepen ziek dan gebruikelijk.

Een gemarkeerde broedboom met sporen

Hoe werkt de iepenopsporing?

De iepenopsporing en -sanering vindt 's zomers in twee rondes plaats. Eerst gaan de iepenopspoorders op pad. Wanneer een iep ziek is, wordt dit gemeld. Zowel in ons digitale systeem GIS, als met roze stippen op de boom zelf worden bomen gemarkeerd die verwijderd moeten worden. Nadat de iepenopspoorders zijn geweest, komt een ploeg collega's om de boom daadwerkelijk te verwijderen.

Groningen en de iep

De iep is een soort die hoort bij het Groningse landschap. Vooral in het kustgebied van de provincie Groningen is deze boomsoort belangrijk. Het is namelijk een van de weinige boomsoorten die goed groeien op de zowel klei als veen, maar ze zijn vooral ook bestand tegen krachtige zoute zee-wind. Veel andere boomsoorten kunnen hier niet goed mee omgaan. Als een van de weinige inheemse boomsoorten in deze regio, draagt de iep daarom ook in grote mate bij aan de biodiversiteit. Het is een waardplant voor andere soorten: een plant waar andere soorten van afhankelijk zijn voor hun voedsel. Daarbij dragen grote bomen ook in grotere mate bij aan klimaatadaptatie.

Met een tablet in de hand gaat Henk Kamminga, veldmedewerker bij Landschapsbeheer Groningen, op pad. Vanaf het begin werkt hij al mee aan de iepensanering. Eerst alleen in de sanering en sinds drie jaar werkt hij samen met een paar collega's om de iepen op te sporen. "De

eerste keer met iepen opsporen was ik alleen en was het opsporen voor mij helemaal nieuw. Wel wist ik ongeveer hoe een zieke iep er uit zag." In de gemeente Stadskanaal vond hij toen een verdachte iep. Na het zoeken van sporen van de iepziekte, zag hij een verkleuring en was het zeker: deze iep is ziek. En dan moet de boom ziekgemeld worden in de GIS-app (het digitale beheersysteem). "In het begin moest ik even wennen aan het systeem en welke gegevens je in moet voeren. Na een paar dagen ben je dat gewend en weet je hoe het allemaal werkt." De laatste jaren is de app verbeterd, waardoor de opsporings- en saneringsploeg efficiënter kunnen werken.

Afgelopen zomer constateerde Henk tijdens de eerste ronde van de opsporing een zieke iep op een particulier terrein. Tijdens een tweede checkron-

de was deze er nog erger aan toe. Met de gemeenten zijn afspraken gemaakt om de iepen te saneren, maar op particulier terrein is dit de keuze van de eigenaar. "Ik leg dan uit waarom het beter is dat deze boom weg

Afgebroken tak met sporen van de iepenspintkever

OVER IEPZIEKTE

In het kort zeggen we dat kevers iepziekte veroorzaken. Dit zit iets ingewikkelder in elkaar. Iepziekte wordt veroorzaakt door een schimmel, maar deze schimmel wordt overgedragen van boom op boom door de iepenspintkever. Wanneer een iep besmet is met de schimmel, kunnen ook buurbomen ziek worden via wortelcontact. Een iep waarbij de schimmel in de houtvaten terecht is gekomen kan niet meer herstellen. Hij blokkeert de infectie door de houtvaten af te sluiten. Hierdoor verdrogen takken, waardoor die de boom niet meer van energie kunnen voorzien. Uiteindelijk sterft de boom.

gaat en ik geef het informatieblad. Het is heel leuk om hierover met mensen te communiceren." Henk legt ook uit dat het kosteloos is. Als de toestemming om de boom op te ruimen vervolgens telefonisch door een collega is bevestigd, kan de sanering beginnen.

Soms komt het voor dat er in de planning een zaagcollega of trekkerchauffeur te kort is. In dat geval kan Henk ook ingezet worden om iepen te saneren. "Als een zieke boom op de grond gelegd is en later opgehaald moet worden, dan kan ik dat doen. Alleen als het langs mijn route is, anders is het zonde van de tijd." zegt Henk. In oktober heeft hij nog een paar grote stammen opgehaald. Deze zijn te groot voor de versnipperaar, maar vinden hun weg naar de verwarming van het kantoor van Landschapsbeheer Groningen. "Het is zonde. Het zijn grote en mooie bomen. Maar een besmetting moeten we voorkomen. Als de eigenaar van een particuliere boom niet thuis is, is dat jammer. Wij kunnen niemand verplichten de iep te saneren. Dat is de keuze van de eigenaar."

In 2025 zijn ruim zeven keer meer iepen gesaneerd dan het jaar ervoor. Er zijn dit jaar zelfs twee resistente iepen ziek geworden. De opsporing en sanering wordt uitgebreid geëvalueerd, met verschillende conclusies. Een opmerkelijke conclusie is dat er misschien zelfs een derde opsporingsronde nodig is, omdat de kever langer uitvlucht door het warme en vochtige weer. Landschapsbeheer Groningen pleit samen met Stichting Groninger Bomenwacht voor een collectieve aanpak van de iepziekte, om zo de besmettingsrisico's te verkleinen. Om iepziekte goed terug te dringen, is het noodzakelijk om niet bij alleen zieke bomen van de deelnemende gemeenten een consequente bestrijding toe te passen. Ook particulieren zullen mee moeten doen, anders krijgt de iepenspintkever elk jaar weer de kans om verder uit te breiden.

Gangenstelsel gemaakt door de iepenspintkever

"De iepziekte heeft noodgedwongen ook een gedeelte van de mooie, oude iepenboomen aan de Noordzijde de Zuiderbegraafplaats doen sneuvelen. De eene boom schijnt den ander aan te steken." Nieuwsblad van het Noorden 17 april 1929. Uit de collectie: Provinciale Groningse Oudheidkundige Collectie.

Natuurlijk kun je ook zelf iets doen! Help je mee?

- Heb je een takkenril? Zorg ervoor dat hier geen iepenhout tussen ligt.
- Snoei je iepen? Zorg ervoor dat je je snoeigereedschap schoonmaakt tussen de verschillende bomen om mogelijke verspreiding van iepziekte te voorkomen. En zorg ervoor dat je de takken versnipperd.
- Heb je brandhout in de tuin liggen? Zorg ervoor dat hier geen (ongeschild) iepenhout tussen ligt.
- Heb je een zieke iep gezien? Meld deze bij ons via info@groningerbomenwacht.nl.

Verkleuring in de boom die wijst op iepziekte

KERKEN IN HET GROEN

Rust, historie en leven
tussen de zerken

Tussen wierden en weiden, in het uitgestrekte Groningse landschap, rijzen ze op als markante punten van eeuwenoud erfgoed: kerken, kerkhoven en begraafplaatsen. Veel van deze plekken zijn kleine oases van rust, omzoomd door oude bomen en hagen. Ze dragen de verhalen van generaties Groningers die hier leefden, werkten en werden begraven. Steeds vaker raken deze bijzondere plekken in verval.

Met het nieuwe project Kerken in het Groen wil Landschapsbeheer Groningen in de komende jaren samen met Stichting Groninger Kerken daar verandering in brengen.

Een vergeten stuk erfgoed

Historische kerkhoven en begraafplaatsen zijn niet zomaar plekken van rouw of religie. Ze zijn levend erfgoed. Letterlijk, want ze zijn ook waardevolle stukjes natuur. Doordat het onderhoud vaak extensief gebeurt, dus natuurlijk en met weinig bemesting of snoei, ontstaat een verrassend hoge biodiversiteit. Mussen, uilen en vleermuizen vinden er beschutting en tussen de graven bloeien zeldzame planten.

Toch staan veel van deze groene rustpunten onder druk. De tijden waarin elk dorp nog actief zijn kerkhof beheerde, zijn voorbij. Door het verdwijnen van de gebruiksfunctie en een gebrek aan geld en kennis raakt het onderhoud achterop. Grafmonumenten verzakken, paden verdwijnen, hagen verwilderen. En als er niets gebeurt, verdwijnt niet alleen een stukje geschiedenis, maar ook een belangrijk element van het Groningse landschap.

Projectleider Annelies Groenestein ziet daarin juist een kans: “Wat mij raakt, is dat deze plekken hun schoonheid juist ontleen aan dat romantische verval, een term afkomstig van Groninger Kerken. We willen het verval niet wegpoetsen, maar respectvol herstellen, met oog voor historie én natuur. Een zerk waarvan aan één kant korstmos-

sen groeien, maken we niet helemaal schoon. Die laten we bijvoorbeeld zitten, omdat dat ook een verhaal vertelt.”

Een integrale aanpak: de kerkbiotoop

Kerken in het Groen pakt het herstel van historische kerkterreinen en begraafplaatsen aan op een manier die verder gaat dan losse ingrepen. “Centraal in het project staat de ontwikkeling van de kerkbiotoopmethodiek. Dat is een integrale benadering waarin kerk, kerkhof en de directe omgeving als één geheel worden gezien. Een kerkbiotoop omvat niet alleen het terrein zelf, maar ook zichtlijnen, lanen,

“Door de terreinen niet alleen op te knappen, maar ook het beheer structureel te borgen, blijven ze herkenbaar als groene ankerpunten in het landschap.”

oude muren, bomenrijen en de relatie met het omliggende landschap. Als je de omgeving beschermt, bescherm je ook de betekenis van de plek.” Die samenhang wordt straks digitaal vastgelegd, zodat eigenaren, gemeenten en beleidsmakers beter weten hoe ze met deze gebieden kunnen omgaan. Zo ontstaat een aanpak die erfgoed én natuur duurzaam verbindt.

Vijf locaties als voorbeeld

Binnen Kerken in het Groen worden vijf historische kerkterreinen in bezit van Groninger Kerken hersteld. Op elke locatie wordt zorgvuldig onderzocht wat er nodig is. Een cultuurhistorisch en archeologisch onderzoek, een ecologische QuickScan, een herstelplan met ontwerp, vergunningstoets en beheeradvies vormen de basis.

Daarna volgt de uitvoering door onze Buitendienst samen met lokale vrijwilligers, want juist de betrokkenheid van de omgeving is essentieel voor een duurzaam resultaat dat door onderhoud en beheer wordt geborgd. De werkzaamheden variëren van het herstellen van hekwerken, metselwerk en grafzerken tot het aanplanten van streekeigen beplanting en het verbeteren van leefgebieden voor karakteristieke soorten zoals uilen, vleermuizen en bijen.

Leren van het verleden

Landschapsbeheer Groningen heeft de afgelopen jaren al tientallen historische kerkterreinen geholpen met herstelprojecten. Die ervaringen worden nu geëvalueerd om te zien wat goed werkte en wat beter kan. Zo ontstaat een standaard projectaanpak voor kerkterreinherstel, waarin kennis en geleerde lessen worden gebundeld.

Daarbij wordt voortgebouwd op eerdere projecten zoals Biodiversiteit op Kerkhoven. In plaatsen als Sint Annen, Adorp en Winsum zijn baarhuisjes hersteld, graven opgeknapt en monumentale bomen behouden. Die praktijkvoorbeelden laten zien dat zorgvuldig beheer niet alleen erfgoed redt, maar ook de biodiversiteit versterkt.

“Wat dit project bijzonder maakt, is dat we iets gaan doen wat nog nooit eerder is gebeurd: we ontwerpen een methode, vanuit de Omgevingswet ingegeven en door de provincie Groningen geïnitieerd, om de hele omgeving van kerken en begraafplaatsen in kaart te brengen. Daarmee leggen we de basis om deze plekken ook beleidsmatig te beschermen.”

Vrijwilligers als dragers van erfgoed

Een belangrijk onderdeel van het project is de oprichting van een erfgoedbrigade: een groep enthousiaste vrijwilligers die door Landschapsbeheer Groningen wordt opgeleid en begeleid om kerkterreinen te onderhouden.

Verbondenheid met het landschap

De kracht van Kerken in het Groen zit niet alleen in herstel en onderzoek, maar vooral in het opnieuw verbinden van mensen met hun omgeving. Kerkterreinen vertellen immers het verhaal van het dorp, van geboorte, leven en dood, en van continuïteit in een veranderend landschap. Annelies voelt dat ook persoonlijk: “Wanneer je over een

historisch kerkhof loopt, ervaar je de rust en het besef van tijd. Ik was onlangs in Wittewierum, bij een prachtig kerkje op een wierde. Daar voel je echt de eeuwen onder je voeten. Zo’n plek nodigt uit om even stil te staan en te reflecteren. Dat raakt mij enorm. We hopen dat elk dorp straks weer trots kan zijn op zijn historische kerkterrein of begraafplaats. Een plek waar je kan stilstaan, wandelen, leren of gewoon genieten van het groen. In een tijd waarin veel verandert, bieden deze plekken iets zeldzaams: rust en betekenis die de eeuwen overstijgt.”

Een toekomst vol leven

Het project Kerken in het Groen heeft als doel dat de resultaten niet alleen zichtbaar zijn in de opgeknapte terreinen, maar ook in beleid, kennis en draagvlak.

De ambitie is helder: elk historische begraafplaats en kerkterrein in Groningen moet worden gezien als een volwaardig onderdeel van het landschap, een plek waar cultuurhistorie, natuur en gemeenschap elkaar versterken. Of, zoals wij het in het projectplan samenvatten: “We willen dat elk dorp zijn historische kerkterrein weer ziet als het groene hart van de gemeenschap.”

“We gaan de vrijwilligers echt helpen om dat romantische verval te behouden. Ze leren hoe ze respectvol kunnen herstellen, niet alles strak en schoon, maar met aandacht voor wat er al is.”

Dit project komt tot stand dankzij financiering van Groninger Kerken, het Cultuurfonds en Provincie Groningen.

GROEN TALENT

Henk Kamminga

Henk Kamminga is veldmedewerker bij Landschapsbeheer Groningen en werkt hier al zeventien jaar met veel plezier. De afwisseling in omgeving en het contact met klanten dragen daaraan bij.

Henk is vanuit zijn MBO opleiding bij Terra Next bij Landschapsbeheer Groningen gestart. Tot dan was Landschapsbeheer voor hem een onbekende organisatie, maar via zijn stage bij de dovenschool komt hij hier terecht. “Ik heb daar stage gelopen bij de technische dienst. Bij de groenafdeling, bij de buitendienst deed ik grasmaaien, snoeien en een beetje trekkerwerk. Toen zei de baas tegen mij, “Ik weet misschien een mooie baan voor jou via een oude vriend van mij die bij Landschapsbeheer Groningen werkt. Hij zei, je mag komen. Ik heb hier proefgelopen en ben toen aangenomen.”

baar; machinewerk en veldwerk.” Het werk is niet alleen maar leuk. “Waar ik een hekel aan heb is regen. Want ik heb gehoorapparaten, die wil ik niet beschadigen. Ik heb een regenjas en beetje regen is niet zo erg, maar een harde bui.... Nee, daar heb ik een hekel aan. Dan kan ik niet met plezier werken.”

Ook het contact met klanten en hun advies geven, is een mooi onderdeel van zijn werk. Maar soms gaat dat wat lastig, vooral met oudere mensen. “Ik ben doof, slechthorend. Dat is ook voor collega’s wel eens lastig commu-

niceren. Sommige collega’s kennen mij al lang, en weten hoe ik ben. Met gebaren weten ze wat ik bedoel.” Dat dat niet altijd even makkelijk gaat, geeft Henk aan met een voorbeeld: hij doet een gebaar voor. Met zijn rechterhand van links naar rechts, en daaronder met zijn linkerhand van rechts naar links. “In mijn gebarentaal is dat ‘weg’. Maar een collega bedoelde die boom hoeft niet.” Nu is het vooral voor nieuwe collega’s even wennen. Dat kost gewoon even tijd. Tegenwoordig zijn er ook apps die spraak omzetten in tekst en appjes sturen werkt ook. In Henks woorden: “Het komt wel goed”

“Ik ben doof, slechthorend. Ook voor collega’s is het weleens lastig communiceren. Dat is even wennen.”

Het werk is bij Landschapsbeheer heel afwisselend en Henk werkt aan veel verschillende projecten. “Een van de mooiste projecten is Ommetjes. Dat is vooral paaltjes plaatsen en af en toe een bankje.” Qua leuke werkzaamheden noemt Henk een hele lijst. “Zaagwerk, bomenplanten, iepen opsporen, iepen saneren, watergeven met de trekker. Ik ben op beide inzet-

GROENE TIP

De groene tip van Henk is naar aanleiding van een voorbeeld van drie jaar geleden: een boom kan je verplaatsen. Een klant vroeg een keer wat ze met een boom kon doen. “Je kan hem verplaatsen, maar niet direct. Die boom heeft nu een hoofdwortel. Als je hem er nu uittrekt en gaat verplaatsen, kan hij daar slecht tegen. Je kan beter eerst de grond rondom lossteken voor nieuwe wortelontwikkeling, en dan kan je hem verplaatsen. Kleine wortels slaan beter aan dan grote wortels.”

JOUW WATERWERELD

Kardingeplas Noorddijk 10 km

Op slechts tien minuten fietsen van het centrum van Groningen vind je het Zilvermeer, een rustige zwemplas midden in het groen. Hier wandel je langs een afwisselend landschap van water, bos, graslanden en open velden, waar je met wat geluk weidevogels kunt zien.

Over de Kardingeplas en omgeving

Deze wandelroute van 10 kilometer loopt door het natuurrijke recreatiegebied rondom de Kardingeplas. De plas is populair bij wandelaars, fietsers en andere recreanten. Het omliggende landschap is ingericht voor biodiversiteit: bloemrijke graslanden, rietkades en bosranden trekken tal van vogels, insecten en kleine zoogdieren aan. Daarnaast speelt waterbeheer een belangrijke rol in dit gebied. Het gemaal Noorddijk pompt water door het netwerk van sloten, kanalen en rivieren en houdt het peil in de omliggende polders op het juiste niveau. Zo ontstaat een balans tussen recreatie, natuur en veiligheid tegen wateroverlast. Het gebied is een mooi voorbeeld van hoe stedelijk wonen, recreatie en natuurbeheer hand in hand kunnen gaan.

Startpunt

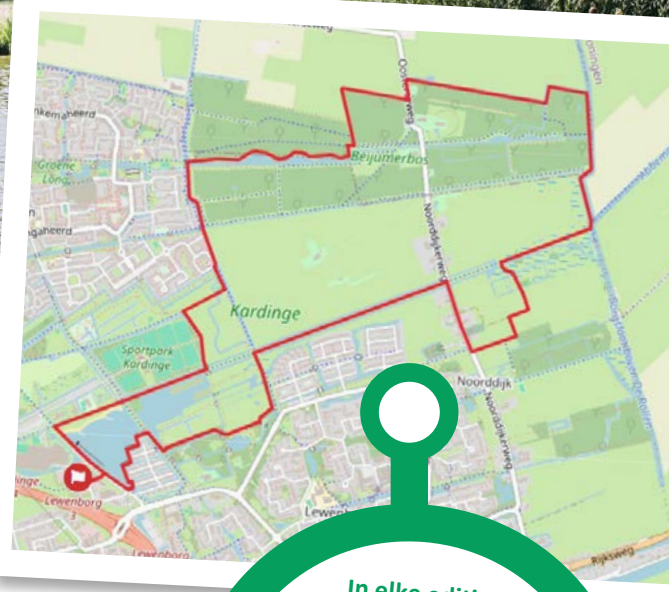
Waterschapshuis, Stedumermaar 1 Groningen

Meer informatie

<https://routesingroningen.nl/wandelroutes/jouw-waterwereld-kardingeplas-noorddijk>

Scan de QR-code om direct de route te zien

In elke editie
van THUIS tipt
Routebureau Groningen
een route. Dit keer de
route Jouw Waterwereld
Kardingeplas Noorddijk
van Waterschap
Noorderzijlvest.